

A KÁLVIN TÉRI REFORMÁTUS TEMPLOM ÉPÍTÉSÉNEK KORA – A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELE

Az összeállítás a következő tanulmány alapján készült:

Bene János: A polgárosodás útján 1848–1919

(Megjelent: Nyíregyháza története I. Szerkesztette: Németh Péter. Nyíregyháza, 2010.)

A népszámlálást 1850. június 10. és augusztus 23. között tartották meg. [...]

A munkálatok során 40 palétát írtak össze. A **paléta** akkor már adókivetési, behajtási, közmunka körzetet jelentett, élén a tevékenység szervezését, irányítását végző palétással, aki a tekintélyes, megbízható gazdák közül került ki. Az összeírók a 40 palétában 910 családfőt találtak, közülük 537 rendelkezett városi házzal. Nyíregyháza lakossága akkor 13–14 000 lélekre ment, ebből 2600 fő (csaknem 20 %) volt a tanyalakó. 373 fő nem rendelkezett városi házzal. Ők voltak a tartósan tanyára költözöttek. Nyíregyháza határában akkor terjedt el igazában a tanyán lakás. A folyamatosan kint élő béresek, cselédek mellé előbb a gazdák fiai költöztek ki, majd azok a birtokosok, akiknek nem volt módjuk külön városi házat tartani. A város elöljárósága igyekezett meggátolni, vagy legalább fékezni a kiköltözést, nem sok eredménnyel. A kiköltözésnek gazdasági okai is voltak, elterjedtek a munkaigényes kapásnövények, melyek a tanyán való állandó jelenlétet követelték meg. Az 1850-es összeírás szerint a Nyíregyházán és határában élő 13 218 lélekből 8764 tót, 4366 magyar, 60 zsidó és 28 német nemzetiségű volt, vallásfelekezetre való tekintettel pedig 10 079 evangélikus, 1534 római katolikus, 955 görögkatolikus, 590 református és 60 izraelita. [...]

1851. október 23-án Nyíregyházát tisztelte meg látogatásával Albrecht főherceg. Kísérete és a vidékről tiszteletére megjelent előkelőségek részére a nagyvendéglőben Klein Ferenc vendéglős 112 személyes ebédet terített, mely a városnak, a helybeli katonaság megvendéglésére kiszolgáltató hússal és borral együtt 550 pengőforint 2 krajcárjába került. A **nagyvendéglő**, mely nagyjából a mai Megyeháza helyén állt, 40 méter hosszú barokk hatású nádfedeles, földszintes épület volt 6 vendégszobával, 10 kocsi- és 12 lóállásos istállóval, körülbelül egyholdnyi területen. Udvarán épült fel 1872 nyarán a színpad is. Istállója 1882 júniusában, a vendéglő pedig később, **1888-ban leégett**. [...]

Annak az évnek [**1858**] a legnagyobb eseménye szeptember 5-én történt, amikor a szépen felékesített vasúti indóháznál **megjelent az első vonat**. Az ünnepi díszben kivonult városi képviselő, élén Tregjár Pál polgármesterrel üdvözölte a megérkező Zsedényi Edét és gróf Andrassy Györgyöt, aki beszédében megköszönte a város áldozatkészségét, amikor a vasútért tenni kellett. Megpezsdült az élet, a vasút a későbbiekben a kereskedelem, az ipar, a forgalom fellendülését, aznap pedig az indóháznál nagy lakomát, táncmulatságot, hajnalig tartó vigalmat hozott. Nyíregyháza később vasúti csomóponttá fejlődött, 1872-ben a Nyíregyháza-Kisvárd (Északkeleti vasút), 1887-ben a Nyíregyháza-Mátészalka (1887. augusztus 18-án adták át a vonalat, melyhez a város 20.000 forinttal járult hozzá), 1896-ban a Nyíregyháza-Tiszapolgár, 1904-ben a Nyíregyháza-Vásárosnamény vasútvonal, 1905-ben a Nyíregyháza-Dombrád keskeny nyomtávú vasútvonalon indult meg a közlekedés. A Tisza-vidéki vasútvonal 1880-ban, az északkeleti vonal 1890-1891-ben került az állam tulajdonába. [...]

1858. október 13-án engedélyezte a nagyváradi helytartóság a Nyíregyházán alakítandó **Casino Egylet** alapszabályát, célja a társalgás, lapok, könyvek olvasása és a nem tilos játékokkal az idő múlása. 1861-ben már 137 főt számlált az egyesület. [...]

A kiegyezés évének [1867] belső, megyei politikai harcai közül említésre érdemes, hogy a november 7-én Nagykállóban tartott megyegyűlésen a **megyeszékhelynek Nyíregyházára való áthozatala** mellett született döntés, bár arra még egy évtizedet kellett várni, pedig az 1868. január 24-én az első alispán elnökletével a városban tartott tanácskozáson a képviselőtestület kijelentette, hogy a korábbi [...] határozatai alapján a megyeházának a város alkalmas telket és a felépítésre még 50.000 forintot is ad.

Szintén 1868 januárjában döntött úgy a **képviselőtestület**, hogy **az izraelitáknak** is biztosítja a képviselői jogot, s meghívták a testületbe a hitközség rabbiját, Friedmann Károlyt [...].

A nyíregyházi **izraelita hitközség** 1863-ban alakult önállóvá. 1877-ben a hitközség kétfelé szakadt, a kétezernyi nyíregyházi zsidóból 39-en az ortodox hitközséghez, a többiek a neológokhoz, a status quo felekezethez csatlakoztak.

Az izraelita hitközség 1868 elején a **Szarvas utcán négy osztályos elemi iskolát** épített, melyet 1897-ben hatosztályos emeletes iskolává bővített Király Sándor építőmester. Az iskolában három tanító és egy tanítónő tanított. Az igazgató Kelemen Adolf magyar műveltségű rabbi volt, aki magyarul szónokolt a templomban is, ő felügyelte a magyar nyelvű oktatást, mert a vezető főrabbi, Friedmann Károly nem tudott és nem is tanult meg magyarul 34 évi itteni szolgálata (1865–1909) alatt. Ebben a nyelvharcban, mely nyíltan folyt, a magyarul beszélők vesztek azzal, hogy 1904-ben Kelemen Fogarasra távozott vezető rabbinak. Az izraeliták gyermekei az evangélikus gimnáziumba jártak, már az első generáció tagjai között is voltak reverzálisan adók, evangélikus menyasszonyokkal kötöttek házasságot. Az első generáció még tartotta a nevét, a későbbiek magyarosítottak. A legtöbbször 48-as szellemű, a függetlenségi párt mellett álltak. Az izraelita egyház zsinagógáját a Szarvas utcán 1880-ban építette fel, a kivitelező Király Sándor volt. [...]

1871. június 10-én hirdették ki az országgyűlés mindkét házában a közigazgatás új rendezéséről szóló **1871. évi XVIII. törvénycikket**, melynek értelmében **Nyíregyházát a rendezett tanácsú városok sorába sorolták**, s a törvény szerint a választott képviselőtestület fele részben a választott személyekből, fele részben az illető községben legtöbb egyenes adót fizető polgárokból áll. Ők a virilisek. [...]

A mai helyén álló **Városházát** Povolny Ferenc debreceni építőmester tervezte, eredetileg emeletesre. Az épület 1842-re lett készen, de földszintes kivitelben. 1853. május 18. és 1861. március 21. között a császári-királyi szolgabíróság tanyázott az épület jobb szárnyában 8 szobában, az udvaron lévő börtönépületben, még egy, konyhával ellátott őrszobában. [...]

A hivatalok áthelyezésének a koronáját mindenképpen a **vármegye székhelyének Nyíregyházára való helyezése** jelentette. Az **1876. évi XXXIII. törvénycikkben** a megye székhelyéül Nyíregyházát jelölték ki. A város a „...*megyét melegen üdvözölve ezen székhely elfoglalására teljes bizalommal, szívességgel meghívja...*” Felajánlják a Városháza főbejárattól kelet-északra eső részét. E nemes gesztussal azonban a város hivatalház nélkül maradt, de a

bölcs városvezetés a nagy cél érdekében inkább lemondott nemrég felújított házáról és kiköltözött. [...]

Az utolsó kállói megyegyűlést 1876. szeptember 12-én tartották szeptember 16-án megtörtént az átköltözés, a megyei hivatalok október 21-én megkezdték működésüket és november 28–30-án a rendes őszi megyegyűlést már a Városháza nagytermében tartották meg. [...]

A nyolc **toronyórt**, akik az evangélikus templom tornyából a város tűzbiztonságára ügyeltek, a város fizette, de az evangélikus egyház választotta meg.

A **tűzörségre** nagy szükség volt, hiszen a városban szinte minden évszak meghozta a maga tűz-okát, a tavaszi nagy szelek, a nyári forróság, az őszi lehullott falevelek, s a téli szabálytalan disznópörzsölések mellett a házak tűzveszélyes anyaggal fedése, a fakémények, a műhelyekben szabálytalan tüzelő eszközök, satöbbi. Éppen ezért rendelte el a város 1866 elején saját, jól felfogott tűzrendőri érdekéből, hogy a kebelében építendő, vagy felújítandó épületek csak cseréppel fedhetők, kémények téglából építhetők [...].

Az elemi csapások mellett nagy veszedelmet jelentettek a lakosságra a rendre visszatérő betegségek, járványok, leginkább a **kolera**. A városi kórház, 1833-ban épült, 1855-ben cseréppel fedték át. Az előljáróság a maga módján igyekezett ezen jótékony intézményt fenntartani, 1855-ben Zsófia főhercegnő születése (ki két év múlva elhunyt) alkalmából tett 500 forintos alapítványt, 1857-ben 1000 forintot tettek le, az időközben éppen Zsófia halála miatt elmaradt uralkodói látogatás emlékére. [...]

Az 1866. december 4-i közgyűlésen jelentette dr. Meskó Pál városi főorvos, hogy az október 2-án kiütött kolera 70 ember életét követelte. Akkor a járvány megszűnt, azért a Szentmihályi utcai Horváth-féle házban felszerelt kolera kórházat megszüntették. De nem véglegesen, hiszen a járvány csak 1867. február 1-én szűnt meg véglegesen, akkorra viszont 222 ember betegedett meg a városban, s közülük csak 94-en gyógyultak fel. [...]

Nem lévén koedukált **oktatás**, a leányoknak a városi nőnevelő intézetekben szerzett praktikus és általános műveltség, némi nyelvtudás elsajátítása maradt. A kiegyezés körüli években Palánszky Sámuelné Csapó Ida, Mihalik Mátyásné, Palczér Vilma, valamint Benczúr Anna és Zsuzsanna tartottak fenn nőnevelő intézeteket a városban. [...]

A XIX. század utolsó harmadában a városi ipar, kereskedelem fellendítése érdekében kezdődtek a **nagyarányú építkezések** a településen. Akkoriban merült fel a képviselőtestületben az a gondolat is, hogy egy teljes létszámú **huszárezred** elhelyezését kellene kérvényezni a közös hadügyminisztériumtól. A városatyák az 1880. március 19-i közgyűlésen kijelentették, hogy a város talaja nagyon alkalmas a lovasság részére, a kiterjedt sík, füves mezők kitűnő gyakorlótérül szolgálhatnak. Nem minden hátsó szándék nélküli ez a felvetés, hiszen a jegyzőkönyvben világosan meg is fogalmazták a célokat: „*A kaszárnyaépítés esetében a városban nagyobb számú katonaság lévén összpontosítva, a katonaság ételmi, egyéb szükségletei fedezése nagy piac forgalmat idéz elő, mely a polgárság körébe szivárognán, az által a város polgársága anyagilag gyarapodik, mint Kassa, Eperjes, Miskolcz, Nagyvárad, Arad.*” A testület tehát elvben elfogadja Horváth Gyula mérnök javaslatát, hogy

egy teljes lovasezred részére alkalmas kaszárnyát építsenek a városban, ahhoz adnak ingyen telket is, de az építkezés költségeihez a katonai kincstár adjon előleget, s a kész telepet legalább 25 évig bérelje is. [...]

A nyíregyházi egyházak életében az 1860–1870-es évek a **reformátusok** számára voltak igen felemelők, hiszen **új templom** építésébe fogtak. 1862-ben a város az Egyház utcán elbontott malom telkét átengedte az egyháznak a templom céljára, a következő években az egyház megvásárolta a lelkészlak déli szomszédságában lévő Vadászi-, majd Tajdy-féle házakat 1000, illetve 1500 forintért. Hét év telt el az anyagiak összegyűjtésével, mire 1870 tavaszán az akkor frissen megválasztott **Lukács Ödön** (1843–1896, nyíregyházi lelkésszé iktatták be 1870. április 10-én) lelkész felkarolta a templomépítés ügyét. Az Úr házának helyét a Vadászi-féle telken jelölték ki, a beküldött tervek közül pedig Melhause János díszes, romantikus stílusjegyeket mutató tervét fogadták el. 1873 tavaszán kötötte meg az egyház a kiviteli szerződéseket Szabó Márton és Stevanyik István vállalkozókkal. 16.000 forint fejében a vállalkozók kötelezték magukat a templom felépítésére, tető alá hozására, a toronynak a templomtető magasságáig való felhúzására és az épület ablakokkal való ellátására. 1873 áprilisában kezdték bontani a régi templomot, az istentiszteleteket pedig az evangélikus egyház jóvoltából az ottani templomban tartották. Május elsején indult az új templom építése, áldozócsütörtökön Révész Bálint püspök részvételével megtartották az alapkőletételi ünnepélyt. A templom még abban az évben az építési szerződésnek megfelelően elkészült, s 1874. január 1-től az istentiszteleteket a saját épületükben tarthatták a nyíregyházi reformátusok. Három évvel később sikerült a templomot belül kiköveztetni és új székekkel ellátni.

1882-ben Lukács Ödön lelkipásztor és Török Péter toronyépítési gondnok fordultak a városhoz 15 ezer, majd 10 ezer jó minőségű téglá kérelmével az új **templomtorony** felhúzásához. A város ingyen bocsátotta rendelkezésükre a téglát, méltányolva, hogy a templomépítéssel és az iskolának való helyiség megvásárlásával az egyházköztség erői kimerültek. Király Sándor építész még ugyanabban az évben a tornyot felhúzta, a toronygömböt nagy ünnepélyességgel 1882. szeptember 24-én emelték fel. A gömb örömanya Marsalkó Károlyné született Görgey Ilona volt.

A gömbben elhelyezett emlékirat tanúsága szerint 1882-ben a református egyház lélekszáma 1700 fő, lelkésze Lukács Ödön, segédlelkésze Vas Mihály, tanítója Varga Antal, főgondnoka Gredig Jeremiás. Az evangélikus egyház 12 711 hívet számlált lelkészei Bartholomeidesz János esperes és Farbak József egyházkerületi jegyző. A római katolikus egyház 4972 főből állt, lelkésze Verzár István alesperes, a görögkatolikusok 2555-an voltak, lelkészük Fekete István főesperes, az izraelita egyház 2053 tagot számlált, lelkipásztoruk Friedmann Károly, míg a görög keleti egyházban 12-en voltak, így a város lakossága 24.003 lélek.

A teljesen kész templom felszentelése nagy ünnepélyességgel Révész Bálint tiszántúli püspök és Gräfl József főispán neje báró Györffy Róza részvételével **1883. július 3-án** történt meg. Az egyház gyarapodásával 1886-ban felállították a második elemi iskolát is Horváth István tanító vezetésével.

Az 1880-as években megújult az **evangélikus templom** is. 1885-ben Melhause János tervei alapján történt a felújítás a bejárat és a homlokzat kiképzése mai formájában, neoreneszánsz

stílusban. 1908-ban megújították a belső díszítést, Hibján Gyula és Gróh István tervei alapján. A festési munkák 1910 karácsonyára lettek készen. Ugyanekkorra készült el a korszerű orgona Rieger Ottó tervei szerint 50 változattal, 2141 síppal 100 000 korona költséggel. 1903-ban a templom régi, 17 mázsás öreg harangját újra öntették, azt azonban 1917-ben a katonai kincstár lefoglalta. Az átvételre érkezett katonák nem tudták leereszteni, vagy nem is akartak bajlódni a haranggal, a toronyban összetörtén és a hívek nagy megdöbbenésére az ablakon a darabokat ledobálták. Csak egy kis harangot hagytak tűzjelzésre és a halottak csendítésére.

Nyíregyháza az 1880-as években

Könyvének függelékében az alábbiakat írta Lukács Ödön városáról: *„Nyíregyháza lakosai száma az 1880-ik népszámlálás szerint 24.102. Ezek közül magyar: 13.534, német: 389, tót: 8678, oláh: 13, ruthén: 10, horvát-szerb: 6, egyéb hazai nyelvű: 11, külföldi nyelvű: 66, zsidó nyelvű: 1395.*

A felekezetek a következőleg vannak képviselve ág. ev. 12.640, r. kath: 4934, g. kath: 2540, ev. ref: 1855, g. keleti: 33, unitárius: 2, mózes vallású: 2097, egyéb felekezetű: 1. Olvasni nem tud 12.830, természetes, hogy ezekbe beszámítandók a hat éven alóli gyermekek is. [...]

Közművelődési és humanisztikus intézménye közül kiemelendők: legújabbán 8 osztályra emelt ág. ev. középiskolája, felsőbb polgári leányiskolája, ipariskolája, női ipariskolája, jótékony nőegyletei, árvaháza, beteg ápolója, fényesen berendezett Casinója, polgári olvasó egylete, dalárdája”.

Az 1848-as forradalom és szabadságharc vezéregyénisége előtt tisztelgett a város 1882-ben. Szeptember 19-én 16 Orosz utcai polgár beadvánnyal fordult a képviselőtestülethez azzal, hogy Kossuth Lajos születésének 80. évfordulója tiszteletére a város az akkor csatornázott és szépen kikövezett Orosz utcát, **Kossuth utcának** nevezze el. Az október 3-án tartott képviselőtestületi ülés a javaslatot *„...kész örömmel teljesítendőnek határozza, ez úttal megbízza a tanácsot az iránt, hogy ezen utcára az általa megjelölt helyeken a 'Kossuth utca' jelvények kitétele iránt intézkedjék.”*

Az 1880-as évek elején vette át a város a településen átvezető utak fenntartását, rendben tartását a vármegyétől. Ez azt jelentette, hogy a város nyugati végétől, Tokaji utcán lévő kórháztól a Kállói utca keleti végéig, valamint a vasúthoz vezető útról kellett gondoskodni. Az utcák karbantartására szolgált a **kövezetvám**, melyet a kereskedelemügyi miniszter engedélyezett kivetni 1883 januárjától. A fenntartáshoz szükséges összeget az 1882. június 16-i közgyűlés a **vámsorompók** felállításával kívánta előteremteni, mely azt jelentette, hogy minden, a városba betérő egyes fogat 4 krajcárt, kettős fogat hatot, hármas fogat nyolcat, a négyes fogat 10 krajcárt fizetett, s díjat kellett fizetni minden egyes hajtó marha után 2 krajcárt, minden egyes kisebb hajtó marha, juh, borjú, sertés, csikó után pedig 1 krajcárt. A képviselőtestület a vám alól felmentette a királyi udvar főhercegeit, a külhatalmasságok követeinek fogatait, háts lovait, a katonai szolgálati fogatokat és hátslovakat s az azokat szállító fogatokat, valamint a magyar királyi postakocsikat, egyházi, iskolai, közszolgálati fogatokat, fuvarokat és a toloncokat vivő kocsikat. [...] 1884. december 1-től működtek a vámsorompók, amik az 50 éves engedély lejáta után 1934–35-ben szűntek meg [...]. A vámok beszédére 12 vámsorompót jelölt ki a közgyűlés [...]. A sorompók mellé kis vámházakat

építettek. A vámházban lakott a vámos családjával együtt, egész nap szedte a kövezetvámot, kiadta a vámcédulákat, a beszedett pénzt pedig beszolgáltatta a város kasszájába. Este aztán lehúzta és lelakolt a sorompót, meggyújtotta és a sorompó közepére akasztotta a lámpát. Aki éjszaka akart ki- vagy bejutni, az felkeltette a vámost, hogy nyissa ki a sorompót, valami kis borralalóért. Erre az állandó készenlétet követelő, pihenőnapot nem ismerő, eléggé lenézett foglalkozásra a kis fizetésért általában a kapát-kaszát nem bíró, gyöngye szervezetű emberek vállalkoztak. A vámházaktól a Kossuth térre vezető főutakat a város idővel kiköveztetette, szabályoztatta, szélesítette, karbantartotta, víztelenítette, söpörtette és esténként kivilágíttatta. [...]

A város gyarapodása, a lakosság és az épületek számának növekedése, új iparok, mesterségek megjelenésével a település **tűzbiztonságának** ügye az 1880-as évek elején újra nagy fontosságot kapott, főleg azután, hogy 1881-ben két nagy tűz is pusztított, s az egyik emberéletet is követelt. Ekkor határozott úgy a város, hogy szervezett tűzoltóságot létesít. [...] Mindezek után 1884. március 9-én [...] Kerekréthy Miklós elnöklete alatt tartott alakuló közgyűlésen mondták ki ténylegesen a **Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egylet** működését 126 alapító, 16 pártoló és 66 működő taggal. A városnak akkor 24.102 lakosa és 3215 lakóháza volt. Azon az ülésen mutatta be az egyletet szervező bizottság nevében Okolicsányi Géza titkár az alapszabály-tervezetet is. A 38 paragrafusból álló tervezet első pontja a pontos nevet határozta meg: Nyíregyházi Önkéntes Tűzoltó Egylet, melynek hivatalos és vezényleti nyelve magyar, pecsétjén tűzoltó jelvények és a név szerepelt köriratként. Az egylet célja a tűzoltás Nyíregyházán és esetleg a környéken, valamint a tűzoltók képzése, melynek során a tagok rendszeres elméleti és gyakorlati oktatásban részesülnek, éjjeli őrszolgálatot adnak, a tűznél oltanak és mentenek. [...]

A frissen szervezett **tűzoltóság őranyagját** a Városházán helyezték el. Az udvaron lévő börtönök melletti egyik szobát alakították át őranyagává, s a szintén ott lévő fa- és cserépszindelyszínből lett a szertár. Mellette állították fel a mászó- és tömlőszárító tornyot. Az udvari istállóban 4 városi ló állandóan felszerszámozva a tűzoltóság rendelkezésére állt. Tűz esetén viszont minden városi fogat a tűzoltóságot szolgáltatta. [...]

1885 decemberére telefonvonallal kötötték össze az őranyagát és az evangélikus templom tornyát. A tűz helyének pontos megjelölésére, a tűzoltók és a lakosság pontosabb tájékoztatására a várost négy tűzkerületre, a kerületeket pedig három-három szakaszra osztották. A középpontban álló evangélikus templomhoz mérve az I. kerület a mai Kótaji és Széchenyi utca közötti negyedet, a II. a Széchenyi, Szarvas és Debreceni utcák közötti negyedet, a III. innen a Bujtosig, míg a IV. kerület a Bujtostól a Kótaji utcáig tartó negyedet foglalta magába. [...]

1888. november 7-én este 6 óra után ismeretlen okok miatt **kigyulladt a nagyvendéglő**, mely a mai Hősök terén, nagyjából a mai Vármegyeháza és a Hősök szobra helyén állt. A csaknem viharszerű szélben derekasan dolgoztak az önkéntes tűzoltók: „...az égő épület éjszakai végében összehalmozva volt nagyobb mennyiségű szesznek felrobbanástól megoltalmazása, a tűznek sikeres elfojtása és a nagy szél által záporként hullatott tűz eső ellen a város déli részének meggyulladás és leégéstől megvédése, a legnagyobb buzgalom, kitartás és önfeláldozással működött városi és önkéntes tűzoltóságnak köszönhető.” A városi képviselőtestületi ülés e

köszönő szavak után a jegyzőkönyvben is elismerte és megörökítette a tűzoltók helytállását, majd bizottságot küldött ki annak megvizsgálására, hogy mi legyen a leégett épület sorsa, hiszen sem a tanács, sem az építkezési szakosztály már nem javasolta annak felújítását, hanem csak a bontást. Mint tudjuk, az épület sorsa végül is az lett, hiszen nemsokára felépült a Korona Szálló, a romok helyén pedig a Megyeháza telkét alakították ki. [...]

Ezekben az években tett komoly lépéseket a város a **szegényügy** rendezésére és a koldulás szabályozására. Az 1884. május 2-án tartott közgyűlésen kimondták, hogy 1885. január 1-jétől a házaknál való koldulást megtiltják, az elszegényedett, elaggott, munkaképtelen koldusokat a szegény- és betegmenházban helyezik el, melyet később építenek föl. Az 1880-as évek közepén 87 engedéllyel rendelkező koldus volt a városban. [...]

Az egészségügy szempontjából fontosak voltak a város **patikái** is. A megjelent feldolgozásokból egyértelműen az derül ki, hogy a XIX. század második felében három patika látta el Nyíregyháza lakosságát és orvosait gyógyszerekkel. Az 1873-as gyógyszerügyi vizsgálatok az Arany Sashoz, a Magyar Koronához és a Kígyóhoz nevű patikákat említik a városban.

A legrégebbi az **Arany Sashoz címzett patika**. Az 1840-es évektől Hönsch Eduárdé, akkor még az úgynevezett Kobilitz házban volt (Az épület ma már nincs meg, helye nagyjából a Hősök terén, a Totózó.) 1853-ban a mai Korona szálló helyén akkor álló Korona házban megszüntették a korcsmát és az épületben boltokat szándékoztak kialakítani. Hönsch Ede a korcsmarészt kérte a várostól lakás és patika céljára. 12 évre meg is kapta a bérletet, s akkor költözött át patikája a mai Kossuth tér keleti oldalára. Az 1860-as évek közepén a patika már Bertalan (Bartholomaidesz) Pál nevére szerezte, valószínűleg ő adta neki az Arany Sas nevet is, s ő adta át a jogot 1866-ban Barcsay Károlynak, aki 1870–1871-ben egy kicsivel északabbra költözött, a Pazonyi utca 1. szám alá, a Ferlicska házba. 1875 április elején Barcsaytól Tirscher Gyula iglói gyógyszerész, tőle pedig 1878–1879-ben a Szopkó család vette meg a patikajogot. 1899-ben Szopkó Alfréd eggyel odébb, a Pazonyi utcai 3. számú saját házába költöztette a gyógyszerertárat, s itt is működött a család tulajdonában az 1950-ben történt államosításig. [...]

Az 1850-es évek elején három **svájci cukrász**: Gredig Jeremiás, Tester Antal és Hosig Ferenc telepedtek meg Nyíregyházán, s amikor 1851. október 23-án itt járt Albrecht főherceg, a díszbédre Gredig Jeremiás és Tester cukrászok szállították az édességet. A tanács 1864. április 2-án engedélyezte Gredig Jeremiásnak és Tester Antalnak, hogy a Városháza melletti, fent említett házukat emeletesre építsék át. A munka 1866-ban zajlott, majd a földszinten megnyílt a cukrászda és a kávéház. [...]

A képviselő végül is úgy döntött, hogy záros határidőn belül megépíti a **laktanyát**, s azt legkésőbb 1891. december 31-ig a katonai kincstárnak használatba átadja. 1887 novemberében, mint a legjutányosabban vállalkozóval, s a laktanyatervezésben nagy gyakorlattal bíró személlyel, Soukup Adolffal, Kassa főmérnökével kötötték meg a szerződést a tervek elkészítésére. Tiszteletdíját közösen 3500 forintban állapították meg.

A laktanyaépítő bizottság 1888. május 1-jétől kilenc napon át vizsgálta Soukup Adolf terveit, s azokat alkalmasnak találták, a felvett jegyzőkönyvet pedig május 18-án mutatták be a képviselőtestületnek. Kezdődhetett az építkezés. A versenytárgyalási hirdetmény 1889. május

11-én jelent meg, tárgyát képezte „...*mintegy 905 ezer forintra előírányzott lovassági laktanya és csapatkórház.*” A versenytárgyalást 1889. június 12-én tartották meg a Városházán, melyre hét vállalkozó jelentkezett, közülük a legelőnyösebben ajánlkozó szegedi Jiraszek Nándor és Krausz Lipót vállalkozók kapták a megbízást. [...]

A kivitelezési szerződések 1889. november 21-én kötötte meg a vállalkozókkal a város, majd a vállalkozók munkához is láttak. Még 1889 őszén elvégezték a legszükségesebb földmunkákat, felépítettek egy pavilont az építési iroda részére, s egész télen hordták az építési anyagot. Az építési napló tanúsága szerint 1890. március 27-én kezdte meg a laktanya építését 2 főpallér, 96 kőműves, 51 férfi és 50 női segédmunkás. Egész évben átlagban 200 kőműves és 10–100 férfi és női segédmunkás dolgozott naponta az építkezésen. Alig telt el két év és elkészült a 39 kisebb-nagyobb épület, a 30 holdas területet övező téglakerítés és a Tokaji úton az ezred kórháza. A város laktanyaépítési bizottsága 1891. október 19-én és 20-án vette át a kaszárnyatelepet a kivitelezőtől, aki az épületekre 2 év garanciát vállalt, így a végleges átvétel 1893. július 21-én történt meg.

Ez a kaszárnya az akkori idők legmodernebb igényeinek megfelelően épült, s az Osztrák-Magyar Monarchia egyik legkorszerűbb, pavilonrendszerű lovassági laktanyája lett, amit a város tartott fenn a katonai kincstár által fizetett évi 44.385 forint bérleti díj fejében. [...]

Ebbe az új kaszárnyába vonult be **1891.** november 1-én ünnepélyes keretek között a **császári és királyi 14. huszárezred** Lenk Albert ezredes parancsnoksága alatt, s egy rövid hétéves megszakítást kivéve ez az ezred maradt az I. világháború végéig Nyíregyháza házi ezrede. A bevonulás napján a város, mint fogadó fél megvendégelte az egész ezredet parancsnoktól lefelé a közhuszárig. A „*magyaros vendégszeretettel*” történt fogadás költségei 1664 forint 41 krajcárt tettek ki. [...]

1890. július 7-én és 8-án a város felosztásáról, kül- és belterületének meghatározásáról döntő bizottság ülést tartott Bencs László tanácsnok elnökletével. Elfogadták a **város négy kerületre való osztását**. Elhatározták azt is, hogy a központba, tehát a még Megyeházának használt Városháza felé vezető utcák négyszögletes táblákkal a mellékutcák pedig ovális házszámtáblákkal jelöltessenek meg. „...*Ezen intézkedés azon okból mutatkozik célszerűnek, mert ez által az idegen a város bármely utcájából minden útbaigazítás nélkül eljuthat a központba...*” Az üresen álló telkeket is beszámoltatta a bizottság, sőt azt is meghatározták, ha egy telken több lakóház van, egy viselje a főszámot, a többi a főszám alszámain. Az utcák elejére és végére utcatáblákat is kellett helyezni. A bizottság az öntöttvas táblák előállítására a nyíregyházi Májerszky Barnabás, valamint a Wágner és Göbl vasöntőde cég ajánlatának megfontolását javasolta. [...]

Az I. kerület a Kossuth Lajos utcától nyugatra a vasúti útig terjed, melynek központi elválasztó vonala a Gredig-féle ház és a Városháza előtt elvonuló utca és tér, továbbá a Szarvas utcának a vasúthoz vezető része.

A II. kerület a város északkeleti része a Kossuth Lajos utcától a Nagykállói utcáig.

A III. kerület a Szarvas utca és a Nagydebreceni utca közötti rész és a főtérnek ehhez tartozó déli része.

A IV. kerület a város délkeleti része, melyet északról a Nagykállói utca, keletről a vásártér, délről az alsó pázsit, nyugatról a Nagydebreceni utca határol.

Döntöttek arról is, hogy a városban, a tanyákon és minden ember által lakott telepeken a házak házzámtáblát kapnak. A sarokházakon mindegyik utca neve feltüntetendő. A házak 1-től számoztatnak, páros és páratlan oldallal. A bokortanyákon minden bokortanya 1-től külön-külön számoztatik.

Minden utca elejére és végére egy-egy utcatábla került. Az utcatábla 19 x 60 centiméteres, rajta a kerület száma és az utca neve. [...] A házzámtáblákat a városközpontból kifelé növekvő módon kellett elhelyezni, jobbról a páratlan, balról a páros oldal táblái legyenek. A táblák elkészítésére a helybeli Wágner és Göbl öntődét bízták meg. [...]

A város terei: „Városház tér, mely a városi palota előtt van, Bessenyei tér, a leendő megyeháza előtti, mely elnevezéssel a bizottság Szabolcs megye egyik kitűnőségének emlékét akarta megtisztelni, annál is inkább, miután nem lehetetlen, hogy a közeli jövőben ezen a téren a mostani nagyvendéglő romjai helyén egy park leend, s abban talán Bessenyei szobra fog állani...” Széchenyi tér nevet ajánlottak a Széchenyi szálloda előtti üres területnek, a Búza teret Dessewffy, a Zöldség teret Károlyi térnek ajánlották átnevezni, a református templom előtti teret Bocskay térnek nevezte volna el a bizottság. Az evangélikus templom előtti tér Templom tér nevet, a debreceni úti laktanya előtti terület pedig Hatzel térnek nevezték el. A többi tér nevében nem változtattak volna: Széna tér, Kórház tér, Síp tér. A közgyűlés azonban néhány helyen másként döntött: megmaradt a Vármegyeház, a Búza, a Zöldség tér, a református templom előtti terület Egyház tér, az evangélikus templom mögötti tér kapta a Templom tér nevet, a Síp teret viszont a közgyűlés változtatta Kis térré. [...]

Az 1880-as években a városi építkezések is tovább folytatódtak, olyan, régtől sürgetett beruházások elkészítésével, mely a városlakók komfortérzését is javították. Már 1870-ben felvetődik egy melegített vízzel működő **városi fürdő** terve. Az 1886. évi február 16-án tartott közgyűlés a Népkerthben felépítendő gőz- és kádfürdőről döntött. A terveket Barzó Mihály nyíregyházi építész készítette, s a kivitelezést is rá és társára, Vojtovics Bertalanra bízta a közgyűlés. Az építési összeget a vállalkozók 29.500 forintban állapították meg. [...]

1887. máj. 20-án Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály építészekkel kötött szerződést a város **téglagyártására**. Barzó Mihály téglagyárát a **Bujtoson** építette föl.

1880-ban Király Sándor tervezte és építette az emeletes **Európa szállót** és éttermet. Ebben a szállóban játszott a legszívesebben a Krúdy által a „Nyírség varázshegedűsének” nevezett **Benczi Gyula** nyíregyházi cigányprímás bandájával, de fellépett a Hárshoz címzett vendéglőben, a nagyvendéglőben, a Gredig és Tester cukrászdában és a Széchenyi szállóban is, ha itthon volt és nem Európa királyi házaiba járva, uralkodókat szórakoztatott játékával. 1881-ben nyílt meg az Európa szálló, de másfél évtized múlva bezárt, mert nem bírta a versenyt a Koronával. [...]

Országos érdeklődés homlokterébe került a város az 1880-as évek közepén a **tiszaeszlári pör** idején. A **vérváddal vádolt zsidók** elleni nagy, politikai felhangokat is megütött per tárgyalásait a Városházán, akkor a Törvényszéknek helyet adó épületben tartották meg. A lapok rendre

beszámoltak a per minden mozzanatáról, a Nyírvidék Tisza-Eszlár címmel külön kiadást jelentetett meg. Ebben az időben innen tudósította Mikszáth Kálmán is lapját, az Esti Hírlapot. 1883. június-júliusban másfél hónapig tartózkodott itt. Nagy vonalakban ezeket írta akkor: A tárgyalóteremben folyó olcsó színjátéknak Istóczy Győző és Ónody Géza írták a forgatókönyvét, Bary József volt a dramaturgja, Recsky András és Péczely Kálmán csendbiztosok voltak a segédrendezői és a „*leckéző Scharf Móric*” volt a koronatanúja. Meg is vádolták ezért antiszemizmussal, mások meg zsidóbérencséggel Mikszáthot. Pedig csak az igazat írta le. Mikszáth 1883. június 17-től augusztus 4-ig való ittléte alatt egy kötetre való tárcát, cikket és távirati tudósítást küldött lapjának, mintegy 120 írást.

A tiszaezlári per idején antiszemita sajtó is létezett Nyíregyházán, tüntetéseket is rendeztek a helyi zsidók ellen, de a város mégis meglehetősen nyugodt méltósággal viselte a felhajtást, úgyannyira, hogy Gräfl József főispán 1883. augusztus 3-án így írt a megye községeihez és a városhoz intézett körlevelében: „...*Hálát adok Istennek, hogy Nyíregyháza városa, T. Eszlár községe, s valamint az egész megye népeisége a magasra emelkedett ingerültség, sokoldalú incselkedés és kísértések közepette, a rend zászlójához ingadozás nélkül hű maradt, és a magyar faj jó hírnevét, mely szerint belátása, a törvények és törvényes felsőség iránti tiszteletre s engedelmességénél fogva, válságos helyzetben és áradó kedélyállapotában is rendszeresen és kényszereszközök nélkül kormányozható nemcsak eddigi tisztaságában megőrizte, de még nem csekély erkölcsi előnyére növelte is...*” [...]

A millennium bővületében

Az új évtized, az 1890-es évek, **Bencs László** polgármesterségének ideje a nagy építkezések kora volt a városban, Nyíregyháza fejlődése töretlen, a település városias képet vett fel, utcái, terei rendezettek, köz- és magánépületei gyarapodtak.

Az **1890. évi népszámlálás** adatai szerint akkor a városban 27 170 lélek lakott, 13 249 férfi és 13 921 nő. [...]

A város saját hivatalházának jól megfontolt érdekekből való átengedése után rendre azon volt, hogy a felsőbb hivatalok elhelyezését megoldja, s végül saját Városházába költözzön vissza. [...] Először a **börtönt** építették meg, melynek alapkövét 1889. szeptember 25-én rakták le. 1891-re az épület készen áll, februárban költöztették át a rabokat a Korona épületből. A **törvényszék** épülete is elkészült még abban az évben, a kivitelezők itt is Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály voltak. A törvénykezés hivatalai 1891 augusztusában kezdtek beköltözni, az ünnepélyes felavatás 1891. november 23-án történt meg. [...]

Nyíregyháza megyeszékhellyé válása, 1876 óta, a megyei hivataloknak a Városházára való beköltözésével, állandó témája mind a vármegyei, mind a városi közgyűléseknek az önálló **Vármegyeháza** felépítésének ügye. [...] **Alpár Ignácot** (1855–1928) bízták meg a Vármegyeháza építésének műszaki vezetésével, tehát az ő tervét fogadták el, valószínűleg azért, mert akkorra már sorozatban a negyedik megyeházát tervezte. [...] 1891. május végén Vojtovics Bertalannal és Barzó Mihállyal kötnek kiviteli szerződést 209 ezer forint összegben. A végösszeg 209 516 forint 81 krajcár volt. Az építkezést Alpár olyan kitűnően vezette le, hogy az építkezésbe „*belefért*” a vármegyei múzeum kialakítása, valamint a homlokzat két fülkájében álló Szabolcs vezér és Szent István király szobra is, melyek a millenniumi

ünnepek idején érkeztek meg Kallós Ede műterméből. 1891. november 7-én bokrétaünnepet tartottak, tehát teljes magasságig álltak a falak, s a következő év nyarán már a berendezésről döntött a vármegye.

A Megyeháza épületét a kor ízlésének megfelelő szecessziós stílusban tervezte és építtette meg Alpár Ignác. A nagyterem díszítését Verán József épületszobrász, Scholtz Róbert festő és Hoyek Kálmán márványműves végezték. Egyszer érte az épületet jelentős kár, 1908. február 9-én este 10 órakor kigyulladt az épület középső része, s a keletkezett hatalmas tüzet, mely mindkét szárnyat felváltva fenyegette, csak a következő nap délutánra sikerült teljesen eloltaniuk a tűzoltóknak, s a segítségükre kivezényelt huszároknak. A legnagyobb kár a nagyteremben keletkezett, a mennyezet beszakadt, s a berendezés egy része elpusztult. Több mint egy év telt el, amíg a károkat helyrehozták [...].

Az utolsó megyei közgyűlést 1892. augusztus 31-én tartotta a megye a Városházán, majd elkezdődött a költözés [...]. Az új székház nagytermében az első közgyűlést 1892. október 11-re hívta össze Kállay András főispán, s mondott köszönetét a városnak a 16 évi vendéglátásért. [...]

A megye kiköltözése után, **1892** végén újabb építkezésbe fogott a város, a **Városháza** addig földszintes maradt északi oldalát 19.300 forintos költséggel Vojtovics Bertalannal és Barzó Mihállyal **emeletesre** építtette át. Az így befejezett külső kép látható ma is. [...]

A Törvényszék, majd a Megyeháza megépítésével, a régi Koronaház felszabadulásával ismét egy **korszerű nagyvendéglő és szálloda** megvalósítása foglalkoztatta a városatyákat. [...] Az 1892. november 15-én tartott közgyűlésen határozták el, hogy a Korona telkén 878 négyszögöl területen egy modern kávéházat, sörcsarnokot, étteremet nagy bálteremmel és a szükséges mellékhelyiségekkel, ezeken túl még 40 vendégszobát, egy korcsmát, megfelelő pincéket és boltokat magába foglaló épületet emeltet a város. [...] 1893 tavaszán a nagyvendéglőt létesítő bizottság arról számolhatott be, hogy 13 pályázatot kaptak, s a leginkább megfelelő az „1.2.3.b.” jeligéjű, a második, a 300 forintos pályadíjra pedig a „Törekvés” jeligéjűt javasolták. A jeligék azonosítása után derült ki, hogy az „1.2.3.b.” pályázat **Alpár Ignácé** [...]. Az 1894. március 9-i közgyűlésen az építkezést Vojtovics Bertalan és Barzó Mihály kapták meg 172 000 forintos általány összegért. Májusban már bontották a régi Koronaházat [...]. Az eklektikus stílusban épített, két homlokzatú szálloda 1895 őszére lett készen, november 10-én átvette a város a vállalkozótól [...].

Az **új színház** építésére 1893. január 21-én adtak ki felhívást Nyíregyháza színház szerető polgárai, élükön a színházszervezés motorjával, Somogyi Gyulával. Ő és Kubassy Gusztáv ékszerész felajánlották az új színház részére közösen bírt telküket az alakuló részvénytársaság 15 részvénye ellenében. A színház tehát részvénytársasági alapon működött, egy részvény 200 forintot, vagyis 400 koronát ért. Az ügyet felkarolta a város is 50 részvény megvásárlásával. A színház telke akkor még kiesett a városból, a szénapiac mellett állt, a mai Bessenyei téren. Megépítése után kezdődött a terület rendezése.

A színházépítő részvénytársaság 1893. április 10-én alakult meg 61 600 korona alaptőkével. Céljuk: saját telekre állandó színház építésével a magyar színművészeinek Szabolcs vármegye székhelyén otthont teremteni, s ezzel mind a magyar színügyet, mind a magyar hazafias

szellemet és a nemzeti közművelődést fejleszteni. [...] A terveket **Alpár Ignác** ingyen bocsátotta rendelkezésre. 1893. július 17-én adták ki az építkezési munkákat Vojtovics Bertalannak és Barzó Mihálynak, s július 25-én már elhelyezték a színház alapkövét. [...] Az építés gyorsan haladt, 1894. február 6-án tartották a díszes megnyitót. A selyemre nyomott díszes színlapot Jóba Elek nyomdája készítette. Az ünnepélyes megnyitót Dobó Sándor színi igazgató szavai vezették be, Benczi Gyula és zenekara a Hunyadi nyitányt játszotta, utána pedig a színház saját zenekara a Szózatot. A korábban kiírt pályázat győztes drámai prológusát, Komoróczy Miklós: Múlt és jelen című alkotását játszották először a színház színpadán, mégpedig annak záróképét, az Apotheosist. A díszelőadás második fele a színházi szimbólumokhoz alkalmazkodva egy drámai és egy vígjáték részletet elevenített fel, Jókai Mór: Szigetvári vértanúk első felvonását, illetve Szigligeti Ede: A csikós második felvonását adták elő a színészek. A kétórás műsort díszvacsora zárta.